

MARÓTI Dávid
ösztöndíjas, PhD
Magyar Diplomáciai Akadémia

DOI: 0.15170/DIKE.2022.06.02.02

Osztrák és nyugatnémet államelméleti irányzatok a II. világháború után

Austrian and West German tendencies of state theory after World War II

In both the former West German and Austrian state theory, examination of the relationship to the former statehood has emerged. At the centre of Austrian academic discourses, tendencies were about continuity with the First Republic or the lack of it and were primarily centred around the Anschluss issue. Debates on state theory were essentially determined by analytical aspects of whether the Austrian state had ceased to exist as part of the Third Reich, with the result that a new state was created in 1945, or whether the Austrian state continued to exist under German authority, in which case we can only speak of its incapacity. Representatives of the West German tendencies of state theory examined the issue of legal continuity with the German Reich who analysed this issue in much greater detail than the Austrian ones did. Reasons for this are that the turning points of 1949 and 1954-55 were interpreted in different ways, and that Germany, unlike Austria, lost territories after World War II.

Keywords: *state theory, state building, Austria, Germany, World War II*

1. A jogkontinuitás és az államelméleti irányzatok kapcsolata a háború utáni Ausztriában

Ausztria II. világháború utáni államiságának kialakulása egészen az 1943-as Moszkvai Értekezletig nyúlik vissza, ahol a szövetséges hatalmak megegyeztek az ország függetlenségének helyreállításáról, és kinyilvánították, hogy Ausztriát a hitleri Németország első áldozatának tekintik. A dokumentum nagy súllyal bírt Ausztria háború utáni államépítése során, mert az osztrák alkotmányjogászok és politikai szereplők rendre a konferencián megszületett nyilatkozatra hivatkoztak, ami szélesebb mozgásteret biztosított az osztrák érdekek érvényesítésének és az állami szuverenitás mielőbbi visszaszerzésének.

Az osztrák áldozatszerep a mai napig erősen vitatható és rendkívül megosztó kérdéskör. Köztudott, hogy Ausztria az első világháborút követően, az Osztrák-Magyar Monarchiából kiválva kereste a Németországgal való egyesüléshez, azaz a nagy német egységhez vezető diplomáciai utat, amit az újonnan születő állam neve – Német-Ausztriai Köztársaság (*Republik Deutschösterreich*) – is tükrözött. Az osztrák törekvések ellenére az antant hatalmak a saint-germaini békeszerződésben megtiltották Ausztriának az Anschluss-t, azaz a Németországhoz való csatlakozást. A köztudatban azonban továbbra is élt a jövőbeni egyesülés gondolata. Amikor 1938-ban újra lehetőség nyílt rá, Kurt von Schuschnigg osztrák kancellár népszavazásra akarta bocsátani a kérdést, amit azonban a német csapatok bevonulása megghiúsított. Talán szerencse, hogy a népszavazás végül nem került megtartásra, hiszen egy igenlő döntés ellehetetlenítette volna a későbbi, osztrák oldalról egyoldalúan vallott áldozati státusz nézetét. A nácik széles körű ausztriai támogatottságát mutatta a bécsi Heldenplatz-on összegyűlt negyedmillió tömeg, akik ünnepeelve fogadták a bevonuló német

csapatokat. Az Anschluss-t követően ugyan tartottak utólag egy népszavazást, amelyen az elsőprő többség az egyesülés mellett szavazott, de ezt sikerült az emigrációban élő és a szövetséges hatalmakkal rendszeresen tárgyaló *Habsburg Ottónak*, illetve a háború utáni osztrák diplomáciának azzal elhiteltelenítenie, hogy a népszavazás már a német bevonulást követően került megtartásra, így az nem minősül legitimnek.

Az 1945-ben elfogadott alkotmányjogi aktusok felvetik az alkotmányjogi kontinuitás-diszkontinuitás problémáját. Anyagi jogilag a Függetlenségi Nyilatkozat és az Alkotmány Átmeneti Törvény az 1920-as alkotmányt és annak 1925-ös és 1929-es novelláját, az összes szövetségi alkotmánytörvényt és egyszerű szövetségi törvényben elfogadott alkotmányos rendelkezést az 1933. március 5-i jogrendnek megfelelően visszaállította, így megvalósult a jogkontinuitás. Formálisan nézve azonban ezek a jogi aktusok nem vezethetők vissza a régi alkotmányos jogrendre, hiszen az 1933. március 5. utáni alkotmányos rendszer és az 1938. március 13-i Anschluss véget vetett annak. A Függetlenségi Nyilatkozatra használatos „történetileg az első alkotmány” kifejezés ennek hatására született.¹

A háború után az osztrák államiság helyreállítása volt a cél, és nem pedig egy új állam alapítása, ahogy történt az az I. világháború után. Ennek kapcsán létezik az annexiós (*Annexionstheorie*) és az okkupációs (*Okkupationstheorie*) elmélet. 1945 után az uralkodó felfogás ez utóbbit vallotta, azaz hogy Ausztriát nem kebelezte be (annektálta) a Német Birodalom, csak katonailag megszállta (okkupálta), így ugyan 1938-ban elvesztette cselekvőképességét, de maga az állam nem szűnt meg létezni. Az elmélet szerint a cselekvőképtelenség az 1945-ös felszabadítással ért véget. Ezzel szemben az osztrák szövetségi kormány és a német birodalmi kormány egyaránt az annexiós elméletet vallotta 1938-ban, és ez a nézet uralkodott a nemzetközi felfogásban is egészen 1943-ig. 1945 után háttérbe szorult, és csak egy szűkebb réteg képviselte ezt az álláspontot, amely ellenezte az 1933-as jogrend visszaállítását.²

Az annexiós elmélet szerint 1945-ben, akárcsak 1918-ban, egy új állam született, így az 1938 előtti államisággal és a Német Birodalommal szemben egyaránt diszkontinuitás áll fenn. Az okkupációs elmélet a nemzetközi jog- és alkotmányellenes körülményekre hivatkozva – melyek az Anschluss-hoz vezettek – az 1918-ban létrejött I. Osztrák Köztársasággal való kontinuitást mondja ki. Az 1945 utáni új, avagy régi-új osztrák állam elnevezésében is ez a két elmélet játszott szerepet. Ha az 1918-1938 közötti államiságot az I. Köztársaság elnevezéssel illetjük, akkor nyilvánvalóan az 1945 utáni államiságra a II. Köztársaság fogalom használata, amely az annexiós elméletnek felel meg. Az okkupációs elmélet ezzel ellentétben az 1945 utáni államot az I. Köztársaság folytatásának tekinti.³ A gyakorlatban az 1945 utáni államépítési/állam-újraépítési időszakot mindkét teória áthatotta. Az államot az II. Köztársaság névvel szokás illetni, ami értelemszerűen a bekebelezési elméletnek felel meg, ugyanakkor a korabeli jogtudósok és politikusok körében az okkupációs elmélet volt az uralkodó. Ezt igazolják, hogy az osztrák államiság az 1933. március 5-i jogrendnek megfelelően került visszaállításra, beleértve az 1920/29-es Alkotmánytörvényt, valamint az állam hivatalos neve ismét Osztrák Köztársaság (*Republik Österreich*) lett, akárcsak 1920-ban az alkotmány hatálybalépését követően.

¹ ADAMOVICH – FUNK, Österreichisches Verfassungsrecht 15.

² BRAUNEDER, Österreichische Verfassungsgeschichte 262.

³ BRAUNEDER, Österreichische Verfassungsgeschichte 262.

2. A két Németország jogállása és a megosztottság államelméleti megközelítései

2.1. Az 1949. évi fordulópon

1949-ben a nyugatnémet Alaptörvény és a keletnémet alkotmány létrehozta a két német államot. Mind a két országrészben új államalakulat képződött, melyek a saját szerveikre támaszkodva, a saját jogrendjüknek megfelelően működtek. Államjogi értelemben véve tehát két külön állam jött létre.⁴

Az NDK-val szemben az a kritika fogalmazódott meg, hogy a demokratikus választások elmaradása miatt nem volt legitim állam, és a népakarat helyett közvetlenül a keletnémet, közvetetten a szovjet kommunista párt akarata érvényesült. Ez a felfogás azonban nem állja meg a helyét az előzőekben említett tényezők miatt.⁵

Egyes nézetek szerint a Német Birodalom az ún. diszmembrációval⁶, azaz a két német állam létrejöttével szűnt meg végleg létezni. Mások szerint az NDK létrejöttével a keleti országrész kivált a Német Birodalomból, a Birodalom pedig a nyugatnémet államban élt tovább. Így ugyan két német állam létezett, de csak egy új német állam jött létre Kelet-Németországban, mivel a nyugatnémet állam a Német Birodalom jogutódjának minősült. A „két állam” elméletét azonban sem a két német állam, sem a négy szövetséges hatalom nem képviselte hivatalosan. A hivatalos álláspont szerint egyik német állam sem rendelkezett teljes szuverenitással, a nyugatnémet országrészben a nyugati hatalmak, a keletiben a szovjet vezetés gyakorolta az ellenőrzési jogköröket. Nyugat-Németországban a három nyugati hatalom jogosítványai a Megszállási Statútumból és az egyéb általuk elfogadott nemzetközi szerződésekből voltak eredeztethetőek. Kelet-Németországban a szovjet megszálló hatalom az általa gyakorolt közigazgatási jogköröket az Ideiglenes Népi Kamara elnökségére és a miniszterelnökre ruházta át, egyúttal létrehozta a Szovjet Ellenőrző Bizottságot⁷, amely a Potsdami Határozatok és az egyéb, a négy hatalom által elfogadott egyezmények betartását felügyelte, illetve ügyelt arra, hogy azokkal ellentétes jogszabályok ne kerülhessenek elfogadásra. A két német állam külpolitikáját a szövetséges hatalmak határozták meg.⁸

2.2. Az 1954/1955. évi fordulópon és a szuverenitás kérdése

1954-ben a Szovjetunió kormánya kiadta a „A Szovjetunió Kormányának a Német Demokratikus Köztársaság Szuverenitásának Biztosításáról szóló Nyilatkozatát” (*Erklärung der Regierung der UdSSR über die Gewährung der Souveränität an die Deutsche Demokratische Republik vom 25. März 1954*, röviden Szuverenitási Nyilatkozat – *Souveränitätserklärung*), melyben elismerte a Német Demokratikus

⁴ SCHMID, Die deutsche Frage 25.

⁵ SCHMID, Die deutsche Frage 26.

⁶ Diszmembrációról akkor beszélhetünk, ha egy állam megszűnik létezni, és területén új államok jönnek létre.

⁷ A Szovjet Ellenőrző Bizottság az NDK megalakulásával lépett a Szovjet Katonai Adminisztráció helyébe. A szervezet 1954-ig működött a főbiztossal az élén, amíg a Szovjetunió kormánya át nem adta a „teljes szuverenitást” a Német Demokratikus Köztársaságnak.

⁸ SCHMID, Die deutsche Frage 26–27.

Köztársaság szuverenitását.⁹ A Nyilatkozat a nyugati táborban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mert a nyugati országok továbbra sem ismerték el az NDK-t önálló államként.¹⁰

Az 1955-ben hatályba lépő Párizsi Szerződések hasonló státuszt garantáltak a Német Szövetségi Köztársaságnak. A Szovjetunió és a nyugati hatalmak ugyanakkor fenntartottak maguknak bizonyos jogokat. A nyugati oldalon ez úgy hangzott, hogy a Berlint és a Németország egészét érintő ügyekben kizárólag a nyugati hatalmak járhatnak el, míg a szovjet Szuverenitási Nyilatkozat szerint a biztonságot érintő ügyekben és a négyhatalmi egyezményekből eredő kötelezettségek vonatkozásában a Szovjetunió különleges jogokat tartott fenn magának.¹¹

2.2.1. A Német Birodalom egykori területén megalakult két új német állam státusza

Miután a két német állam *de jure* elnyerte szuverenitását, a „két állam” elmélete megerősödött. A keleti táborban az 1949-es fordulópontot alapul véve a Német Birodalom megszűnésének nézete terjedt el. Nyugati oldalon ezzel szemben a Német Birodalommal való jogfolytonosságot vallották, azaz, hogy a Német Birodalom jogutódja a Német Szövetségi Köztársaság. A nyugati paradigma sem volt azonban egységes, egyes elméletek ugyanis a Német Szövetségi Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság részbeni vagy egészbéli azonosságát mondták ki a Német Birodalommal. A nyugatnémet államelmélet az alábbi azonossági elméleteket (*Identitätstheorien*) különböztette meg:¹² állammagelmélet (*Staatskern-Theorie*); zsugorodott állam elmélete (*Schrumpfstaat-Theorie*); megfeleléségi elmélet (*Kongruenz-Theorie*); különválási elmélet (*Sezessions-Theorie*).

Az állammag-elmélet szerint a Német Szövetségi Köztársaság testesítette meg a német államot, mivel területe jogilag az 1937. december 31-i területi állapotok szerint fennálló Német Birodalom részét képezte, és így a Német Birodalom e részén élő valamennyi egykori birodalmi állampolgár a Német Szövetségi Köztársaság megalakulásával annak állampolgára lett. Az elmélet alapján így az államterület nem egyezik meg az Alaptörvényben említett potenciális területtel, mivel az Alaptörvény 23. cikke nyitva hagyta a lehetőséget, hogy hatálya kiterjedjen a Német Birodalom egykori teljes államterületére, beleértve az NSZK-t, az NDK-t és a keleti területeket.¹³ Az Alaptörvény hatálya azonban csak a nyugati országrészre terjedt ki a nyugati hatalmak által fenntartott előjogok miatt.

A zsugorodott állam elmélete kimondja, hogy a Német Szövetségi Köztársasággal azonos Német Birodalom területe a *Grundgesetz* hatálya alá tartozó területekre korlátozódott, így az államterület és az Alaptörvény területi hatálya alá tartozó terület azonos egymással. Ez az elmélet

⁹ Erklärung der Regierung der UdSSR über die Gewährung der Souveränität an die Deutsche Demokratische Republik vom 25. März 1954. <http://www.verfassungen.de/de45-49/souveraenitaetserklaerung54.htm> (2021. 09. 14.).

¹⁰ SCHOLZ, Die ostdeutsche Nordeuropapolitik 18–19.; BRILL, Alliierte Vorbehaltsrechte 299–300.

¹¹ SCHMID, Die deutsche Frage 27.

¹² SCHMID, Die deutsche Frage 28. Schmid az azonossági elméletek elemzése során Siegrid Krülle művére hivatkozik: KRÜLLE, Die völkerrechtlichen Aspekte.

¹³ SCHMID, Die deutsche Frage 28. vö. KIMMINICH, Besprechungen 269.; KIRN, Der Fortbestand des Deutschen Reiches 86.

azonban nem volt alaposan kidolgozott, és nem foglalkozott a keletnémet országrésszel, illetve a lengyel és az orosz fennhatóság alá került keleti területekkel.¹⁴

A megfelelőségi elmélet értelmében a Német Birodalom területét és alkotmányát tekintve tovább él a Birodalom mindhárom területrészen az 1937. december 31-i határviszonyoknak megfelelően. Ez az irányzat tehát egyértelműen elutasította a „két állam” elméletét.¹⁵

A különválási elmélet szintén a Német Szövetségi Köztársaságot azonosítja a Német Birodalommal, melynek területe a Német Demokratikus Köztársaság területével csökkent. A keletnémet országrész ugyanis az 1949-es és az 1954-es fordulattal önálló államalakulattá vált, és ezáltal kivált a Német Birodalomból. Az elmélet szerint a keleti területek szintén a Német Birodalom részei maradtak, a Német Szövetségi Köztársaság pedig a határain belül azonos a Német Birodalommal.¹⁶

A fő irányzatok mellett léteztek még kisebb irányzatok is, melyeknek csupán néhány képviselőjük akadt. A részazonossági elmélet (*Teilidentitäts-Theorie*) szerint a Német Szövetségi Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság külön-külön részben azonosak a Német Birodalommal. A polgárháború-elmélet (*Bürgerkriegstheorie*) szerint az osztatlan össznémet államban két ellenséges kormány harcol a hatalomért a hidegháborúban. Ebben a konfliktusban a szövetségi kormány a demokratikus legitimáció révén az össznémet állam *de jure* értelemben vett kormánya, míg a keletnémet kormány *de facto* lokális kormánynak minősül a keleti országrészben, melynek célja, hogy kiváljon az össznémet államból. Az elmélet alapján a Német Szövetségi Köztársaság területe az Alaptörvényben foglalt területtel egyezik meg, de mivel nem minősül államnak, így nem állapítható meg azonosság a Német Szövetségi Köztársaság és a Német Birodalom között, csupán a szövetségi kormány és az egykori birodalmi kormány szervezeti felépítése között.¹⁷

Valamivel elterjedtebb volt a tetőelmélet vagy részegységelmélet (*Dachtheorie/Teilordnungslehre*), mely szerint mindkét nemzetközi jogalanyisággal rendelkező részállamot a „birodalmi tető” fogja össze. Ez az irányzat kevésbé volt egységes. Egyes képviselői mindkét részegységnek állami minőséget tulajdonítottak, mások nem, sőt voltak közöttük olyanok is, akik Berlint és a keleti területeket szintén a birodalmi tető alá tartozónak tekintették. Az elmélet alappillére, hogy az NSZK és az NDK szuverenitásának 1954–55-ös elismerésével egyik rész sem rendelkezett teljes szuverenitással. Az össznémet állam közös össznémet szervek hiányában így jogilag továbbra is cselekvőképtelen maradt. A Németország-szerződés és a Szuverenitási Nyilatkozat csak a szuverenitás egy részét ruházta át a két német államra, mivel a gyámhatalmak továbbra is fenntartottak maguknak bizonyos előjogokat. Nyugati oldalon a már említett Berlin és Németország egészét érintő ügyek, keleten a biztonsággal kapcsolatos ügyek és a négyhatalmi egyezményekből eredő kötelezettségek voltak ideértendőek. Az előjogok védhatalmakhoz való telepítésével mindkét államfél ki volt zárva az önképviseleti jogok, azaz a külügyek önálló gyakorlásából.¹⁸

¹⁴ SCHMID, Die deutsche Frage 28–29. Az Odera–Neisse-vonalon túli német területek jogállásáról részletesebben lásd: KIMMINICH, Besprechungen 268–272.

¹⁵ SCHMID, Die deutsche Frage 30.

¹⁶ SCHMID, Die deutsche Frage 30–31.

¹⁷ SCHMID, Die deutsche Frage 30–32.

¹⁸ SCHMID, Die deutsche Frage 32–33. vö. KIMMINICH, Besprechungen 269.; KIRN, Der Fortbestand des Deutschen Reiches 85–86.

A Német Szövetségi Köztársaságban a többség és a szövetségi kormány két nézetet vallott, utóbbi azonban hivatalosan egyik elméletet sem képviselte. A Németország-szerződés értelmében a belpolitikai ügyek tekintetében az állammagelmélet, míg a külpolitikában a nyugatnémet állam nemzetközi jogi cselekvőképességét figyelembe véve a megfelelőségi elmélet és a *Hallstein*-doktrína érvényesült. Az 1954–55-ös fordulat után még nehezebb volt megfeleltetni az egyes elméleteket a gyakorlatnak.¹⁹

A Német Birodalom a jogkontinuitással foglalkozó elméleti irányzatok alapján az 1949-es, illetve az 1954–55-ös fordulópontra után is tovább létezett az 1937. december 31-i határai között. A Német Szövetségi Köztársaság az azonossági elméletek, illetve a részegységelmélet szerint a Német Birodalom részét képezte. A Német Demokratikus Köztársaság, amíg a nyugati hatalmak és a Német Szövetségi Köztársaság el nem ismerték, szintén a Német Birodalom részének volt tekinthető. Az Odera–Neisse-vonalon túli keleti területekkel kapcsolatban ugyanez volt érvényes. Amíg a Német Szövetségi Köztársaság a három nyugati hatalommal egyetértésben nem adta beleegyezését, hogy azok végérvényesen szovjet és lengyel uralom alá kerüljenek, ugyancsak a Német Birodalom államalkotó elemei voltak.²⁰

A Német Birodalommal való jogkontinuitás elméletének van jogi alapja annak ellenére is, hogy mindkét német államnak elismerték a szuverenitását. Mivel a nyugati hatalmak és általánosságban véve a nemzetközi közösség sem ismerte el a keletnémet államot, objektív értelemben a Német Demokratikus Köztársaság továbbra is a Német Birodalom részét képezte. Másrészről a Német Szövetségi Köztársaság azzal, hogy szubjektív értelemben – még ha a szövetségi kormány hivatalos álláspontja nem is egyezett, illetve egyezhetett ezzel – magát a Német Birodalommal vagy annak egy részével azonosította, alátámasztotta az azonossági elméletek és a tetőelmélet megalapozottságát.²¹

A Német Birodalom további fennállása objektív tényekkel igazolható volt, ahogyan azt az államelméleti irányzatok is tanúsítják. Az 1937. december 31-i határállapotainak megfelelő területállományának továbbélése azonban csak szubjektív elemekkel volt alátámasztható. A Német Szövetségi Köztársaság az azonossági elméletek alapján a német újraegyesítési törekvések miatt volt a Német Birodalom részének tekinthető. A tetőelméletet alapul véve a Német Szövetségi Köztársaság a Németország-szerződéssel nyilvánította magát a Német Birodalom részének, amit a három nyugati hatalom pozitívan értékelte. Igaz, azok sosem tettek ígéretet arra, hogy a keleti területek ismét német fennhatóság alá fognak tartozni a jövőben, mivel a Potsdami Egyezmény kötötte a három nyugati hatalmat is. A keleti német területek státuszával kapcsolatban a Német Szövetségi Köztársaság és a három nyugati hatalom azt az álláspontot képviselte, hogy azok a békeszerződés aláírásáig a Német Birodalomhoz tartoznak, így nem ismerték el lengyel és szovjet uralom alá vonásukat. A Német Demokratikus Köztársaságot és a keleti területek átadását el nem ismerő nyugati álláspont enyhülése nélkül a német kérdés nemzetközi jogi helyzetének rendezése

¹⁹ SCHMID, Die deutsche Frage 33.

²⁰ SCHMID, Die deutsche Frage 44–45. vö. KIMMINICH, Besprechungen 269.; MANN, Deutschlands Rechtslage 588–591.

²¹ SCHMID, Die deutsche Frage 39–40.

lehetetlennek bizonyult. A Német Birodalom további fennmaradásáról való lemondás és a háború utáni területrendezés elismerése a keleti szerződésekben²² (*Ostverträge*) öltött testet.²³

2.2.2. A tető- vagy részegységelmélet

A tető- vagy részegységelméletet részletesebben is meg kívánom vizsgálni, mivel ez az irányzat több aspektusból értelmezi a nyugatnémet és a keletnémet állam szuverenitását.

A nyugatnémet szakirodalomban az a nézet uralkodott, hogy a Német Birodalom nem szűnt meg létezni az 1945-ös kapitulációval. Ennek értelmében a szövetségesek nem vehették át a német állam szuverenitását, így nem is tudták átadni sem a nyugat-, sem a keletnémet államnak, sem pedig egy egységes Németországnak. A Németország-szerződés, amellyel hivatalosan átadták a szuverenitással kapcsolatos jogköröket az NSZK-nak, csupán azoknak a gyakorlásánál kötelezte a nyugatnémet államot a nyugati szövetségesekkel való együttműködésre, de nem ruházhatta át a Német Birodalom szuverenitását Nyugat-Németországra. A nyugatnémet szuverenitás bitorklása (uzurpáció) csak közösen a Szovjetunióval vagy szovjet jóváhagyással történhetett volna, amire nem került sor. Ez egyben azt is jelentette, hogy az NSZK nem tudta visszaszerezni a szuverenitását a szövetséges hatalmaktól, amihez a nyugati hatalmakkal való szerződéskötésen túl szükség lett volna a Szovjetunió jóváhagyására is.²⁴

Az elmélet szerint, ha abból indulunk ki, hogy az NSZK magáénak vallotta a teljes szuverenitást, úgy ez egyben a Német Birodalomtól való elszakadás elismerését is jelentette. A többi nemzet általi nemzetközi jogi elismerés az elszakadást erősítette meg és azt, hogy létrejött egy új államapparátus. Ahhoz, hogy a Német Szövetségi Köztársaság jogilag azonos legyen a Német Birodalommal, a jogutódlás (szukcesszió) feltételeinek kellett volna megvalósulniuk, amit azonban a keleti blokk államai nem ismertek el. A Német Birodalom további fennállása tehát lényegében nem az NSZK-tól, hanem az NDK Német Birodalomhoz fűződő viszonyától függött.²⁵

Az, hogy a Németország-szerződés csak kötelezettségeket írt-e elő, vagy jogokat is biztosított az NSZK-nak, több tényező mentén is vizsgálható. A nyugati hatalmak előjogait nem lehet csupán a Szerződés pontjaiból levezetni. Amennyiben a Szerződés csak kötelezettségeket keletkeztetett volna a nyugatnémet állam oldalán, úgy az azt is jelenthette volna, hogy a Német Szövetségi Köztársaság jogilag arra van kényszerítve, hogy a Német Demokratikus Köztársaság államrendjét átvéve egyesüljön azzal. Ez ellen azonban garanciát jelentett a NATO-tagság és a nyugat-európai közösség melletti elköteleződés. Az egyoldalú kötelezettség ellen szól az is, hogy a NATO és az európai integráció során létrejött szervezetek egyaránt biztosították a kilépéshez való jogot. Az 1954-es Németország-szerződés 7. cikkének (3) bekezdésében foglalt konzultációs jog,

²² A keleti szerződések az 1970–1973 közötti időszakban írták alá. A szerződések a nemzetközi jog szabályainak megfelelően kerültek elfogadásra, és alapvetően az erőszakról való kölcsönös lemondást foglalták írásba. A szerződések a nyugatnémet, a keletnémet, a lengyel, a csehszlovák és a szovjet vezetés között kötöttek az 1971. szeptember 3-án aláírt Berlinről szóló Négyhatalmi Egyezmény kivételével, melyet az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és a Szovjetunió képviselői írtak alá. A szerződésekkel részletesen lásd: Was sind die Ostverträge? <https://www.zeitklicks.de/brd2/zeitklicks/zeit/politik/die-ostpolitik/was-sind-die-ostvertraege/> (2021. 10. 25.) vö. ARNDT, Die deutschen Ostverträge 271–288.; KIMMINICH, Ungelöste Rechtsprobleme 333–347.

²³ SCHMID, Die deutsche Frage 45. vö. BRACHT, Zum Problem der völkerrechtlichen und staatsrechtlichen Kontinuität 294–295.

²⁴ SCHMID, Die deutsche Frage 34–35.

²⁵ SCHMID, Die deutsche Frage 35.

mellyel a nyugati szövetséges hatalmak garantálták, hogy a Németország egészét érintő ügyekben konzultálnak a nyugatnémet szövetségi kormánnyal, szintén alátámasztja, hogy a Szerződés nem csak kötelezettségeket keletkeztetett az NSZK számára. A részegységelmélet tehát a nyugatnémet állam esetében megvédhető.²⁶

További kérdés, hogy a részegységelmélet a Német Demokratikus Köztársaság esetében is megállja-e a helyét. Ami a Szovjetuniót illeti, az NDK-val szemben fenntartott előjogait a négyhatalmi egyezményekből – az 1944. november 14-i londoni egyezményekből és az 1945. augusztus 2-i Potsdami Egyezményből – eredeztette. Ez az értelmezés ellentétes volt a nyugatival, mivel a nyugati hatalmak az egyezmények alapján kizárólag a Németország egészét, valamint a Berlint érintő ügyekben tartották fenn maguknak az előjogokat a Párizsi Szerződések hatálybalépését követően. A Szuverenitási Nyilatkozattal a Szovjetunió paradox módon a Nyugat-Németországgal kapcsolatos ügyekben is átruházta a szuverenitást az NDK-ra, így az össznémet ügyek is keletnémet hatáskörbe kerültek.²⁷ Ez azonban csak a Szovjetunió és az NDK közötti viszonyban bírt érvénnyel, mivel a nyugati hatalmak nem csatlakoztak ehhez a felfogáshoz. Ha jogi értelemben vizsgáljuk a keletnémet szuverenitást, akkor megállapítható, hogy nem volt olyan széles körű, mint a nyugatnémet államé, tekintve hogy a szocialista államközösségből, illetve a Varsói Szerződésből való kilépés egyaránt tiltott volt az NDK-nak, akárcsak a többi szocialista országnak.²⁸

A Szuverenitási Nyilatkozatból eredő szuverenitás értelmezése eltér a négyhatalmi egyezményekből levezetett előjogok értelmezésétől. A Németország egészét érintő ügyekben a szövetségesek jogait csak együttesen gyakorolhatták. Ezeknek a jogoknak a Szovjetunió általi egyoldalú alkalmazása a nyugati hatalmak jóváhagyásának hiányában érvénytelen volt. A nyugati hatalmak a Szuverenitási Nyilatkozat ellenére is kinyilvánították, hogy a keletnémet területeket megszálltnak tekintik, és nem ismerik el a szuverén keletnémet államot. Ebből következik, hogy a nyugati hatalmak jóváhagyása nélkül a Szovjetunió nem adhatta át a szuverenitást az NDK-nak.²⁹

3. Összegzés

Láthatjuk, hogy a háború utáni osztrák államelméleti irányzatok kevésbé szofisztikáltak a nyugatnémet irányzatokhoz képest, aminek okait a két ország történelmének közötti alapvető különbségek – Németország kettészakadása, Ausztria területi integritásának megőrzése – jelentik.

Németország esetében bonyolította az államelméleti felfogások megfeleltetését a gyakorlatnak, hogy 1949-ben két német államalakulat jött létre, amelyeknek 1954-55-ben elismerték a szuverenitását. A lengyel és a szovjet fennhatóság alá került keleti területek státusza szintén megnehezítette az elmélet összeegyeztetését a gyakorlattal. Ezek az elméletek áthatották a Német Szövetségi Köztársaság és a szövetséges hatalmak vezetőinek gondolkodását is, ami a nemzetközi szerződéseken és viszonyokban is éreztette hatását. A nyugatnémet államelméleti irányzatok azon központi kérdés köré szerveződtek, hogy a Német Birodalom de jure és/vagy de facto továbbra is létezett-e a kapitulációt és a főhatalom szövetségesek általi átvételét követően az 1937. december 31-i határai között.

²⁶ SCHMID, Die deutsche Frage 37.

²⁷ BRILL, Alliierte Vorbehaltsrechte 299.

²⁸ SCHMID, Die deutsche Frage 37–38.

²⁹ SCHMID, Die deutsche Frage 39.

A háború után megszületett osztrák államelméleti irányzatok a mai napig áthatják az államtudósok gondolkodását és az osztrák közjogot, ami az Anschluss eltérő interpretációjára, illetve arra vezethető vissza, hogy az áldozatszerep a mai napig él az osztrák köztudatban. A nyugatnémet államelméleti irányzatokat ezzel szemben a keleti szerződések, illetve az 1990-es német újraegyesülés kiüresítették, így azok ma már nem képezik tudományos diskurzusok témáját.

Felhasznált irodalom és források

- ADAMOVICH, Ludwig K. – FUNK, Bernd-Christian: Österreichisches Verfassungsrecht: Verfassungsrechtslehre unter Berücksichtigung von Staatslehre und Politikwissenschaft. 3. kiadás, Bécs 1985
- ARNDT, Claus: Die deutschen Ostverträge zehn Jahre in Kraft. German Studies Review 1983/2. sz.
- BRACHT, Hans-Werner: Zum Problem der völkerrechtlichen und staatsrechtlichen Kontinuität Deutschlands nach 1945. Zeitschrift für Ostforschung 1957/1. sz.
- BRAUNEDER, Wilhelm: Österreichische Verfassungsgeschichte. 9. kiadás, Bécs 2003
- BRILL, Heinz: Alliierte Vorbehaltsrechte. Zeitschrift für Politik 1976/3. sz.
- Erklärung der Regierung der UdSSR über die Gewährung der Souveränität an die Deutsche Demokratische Republik vom 25. März 1954. <http://www.verfassungen.de/de45-49/souveraenitaetserklaerung54.htm> (2021. 09. 14.)
- KIMMINICH, Otto: Besprechungen. Archiv des Völkerrechts 1971/2. sz.
- KIMMINICH, Otto: Ungelöste Rechtsprobleme der deutsch-polnischen Beziehungen. Zeitschrift für Politik 1971/4. sz.
- KIRN, Michael: Der Fortbestand des Deutschen Reiches nach 25 Jahren Grundgesetz. Zeitschrift für Rechtspolitik, 1974/4. sz.
- KRÜLLE, Siegrid: Die völkerrechtlichen Aspekte des Oder-Neiße-Problems. Schriften zum Völkerrecht. 10. kötet, Berlin 1970
- MANN, Frederick Alexander: Deutschlands Rechtslage 1947–1967. Juristen Zeitung 1967/19. sz.
- SCHMID, Karin: Die deutsche Frage im Staats- und Völkerrecht. Baden-Baden 1980
- SCHOLZ, Michael F.: Die ostdeutsche Nordeuropapolitik bis zur internationalen Anerkennung der DDR (1972/73). In: HECKER-STAMPEHL, Jan: Nordeuropa und die beiden deutschen Staaten 1949-1989: Aspekte einer Beziehungsgeschichte im Zeichen des Kalten Krieges. Lipcse/Berlin 2007
- Was sind die Ostverträge? <https://www.zeitklicks.de/brd2/zeitklicks/zeit/politik/die-ostpolitik/was-sind-die-ostvertraege/> (2021. 10. 25.)